

ODRŽIVI RAZVOJ I VISOKO OBRAZOVANJE

Radovan Pejanović

REZIME

Autor razmatra odnos između koncepta održivog razvoja i sistema visokog obrazovanja. Koncept održivog razvoja je odgovor na višestruku i sveobuhvatnu krizu u kojoj se našlo savremeno društvo. Sistem visokog obrazovanja treba da bude koncipiran upravo u funkciji održivog razvoja, o čemu nas sve više uverava teorija i praksa Evropske unije, posebno njeni strateški dokumenti. To je, po mišljenju autora, putokaz za reforme obrazovanja u Republici Srbiji.

Ključne reči: održivi razvoj, visoko obrazovanje, univerzitet, strategija, reforme, Evropska Unija, Republika Srbija.

UVOD

Održivi razvoj je **ključna odrednica** moderne teorije razvoja¹, koja je našla visoko mesto i u strateškim dokumentima EU – kao što su „Evropa 2020“, „Strategija Evropske Unije za Dunavski region“, „Horizont 2020“.

Izabrali smo, između ostalih, navedena tri ključna strateška dokumenta, koja su za nas veoma važna, zbog našeg strateškog puta ka EU, te ih u tom smislu smatramo **putokazom i okvirom** našeg društveno-ekonomskog razvoja. Na tom putu i u tom kontekstu vidimo razvoj našeg univerziteta, kao i celokupnog visokog obrazovanja, nauke i transfera, znanja.

Najvažniji doprinos za takvu percepciju razvoja može se danas očekivati od diversifikacije znanja i redizajniranja samog obrazovanja za održivi razvoj.²

Upravljanje razvojem, kako za Evropsku Uniju, tako i za ceo svet, postalo je imperativ trasiranja prihvatljive budućnosti za nove generacije ne samo u smislu održivosti ekonomskih sistema, rasta i razvoja, već pre svega kvaliteta života, odnosno

¹ Ovaj pojam se javio još od 80-tih godina prošlog veka u teoriji i zvaničnim dokumentima OUN, da bi se o njemu do danas pisalo nadugačko i naširoko, s obzirom da je reč o **multidisciplinarnom i višedimenzionalnom** fenomenu.

² Obrazovni sistem SAD, istorijski posmatrano, postigao je fantastične rezultate privlačeći ljude („priliv mozгова“) različitog porekla, društvenog statusa i obrazovnih profila u jednu integrisanu društvenu celinu.

socio-kulturnog i ekološkog stanja i načina života. Kako nacionalne, tako i regionalne strategije održivog razvoja, postale su deo novog **planskog pristupa budućnosti**.

Organi EU i Savet Evrope igraju značajnu ulogu u praćenju i unapređenju kvaliteta obrazovanja u članicama EU.³ S tim u vezi, značajna je **obrazovna politika EU za održivi razvoj**. Visoko obrazovane generacije mladih ljudi se javljaju kao važan preduslov uspešnom i ubrzanom izlasku iz krize, sa kojom se već duže vreme suočava Evropa.

Polazna **hipoteza** u ovom radu je da su održivi razvoj i sistem visokog obrazovanja u tesnoj vezi i funkcionalnoj međuzavisnosti. Pri tom, sistem visokog obrazovanja treba da bude u funkciji održivog razvoja. Upravo taj odnos i tu vezu najbolje ilustruje poučan primer Evropske Unije. Naime, iskustvo ove moćne integracije pokazuje da je **humani kapital** pretpostavka stabilnog i dugoročnog održivog razvoja. Taj kapital se, međutim, formira u procesu obrazovanja, i on nije čisto ekonomska, već i socijalna i kulturološka kategorija. Uloga humanog kapitala ogleda se kroz individualno ponašanje ljudi u društvu i kroz transmisiju znanja, kao i kroz direktni socijalni transfer znanja.

ODRŽIVI RAZVOJ

Šta je to održivi razvoj, koji nam je danas veoma važan?

Kada se pomene **održivi razvoj** mnogi imaju predstavu da je to jednostavno nešto što se tiče samo ekoloških prihvatljivih projekata. U tom smislu su intonirane i pojedine akcije za zaštitu životne sredine, reciklažu, upravljanje otpadom ili/i očuvanje biodiverziteta.⁴

Manji je broj onih koji su shvatili da je održivi razvoj koncept, koji je nastao na inicijativu OUN, iz potrebe da se stvari poprave na globalnom planu, tako što će se ekonomski indikatori uskladiti sa ekološkim ciljevima i socijalnim uslovima života. Održiv razvoj je u tom smislu jedan opšte upotrebljiv **društveno-ekonomski koncept** koji bi trebalo da potencijalni konflikt ekonomskih ciljeva rasta dohotka, zaposlenosti, standarda ljudi i opšteg blagostanja društva sa interesima ljudi da žive u prihvatljivoj ili očuvanoj životnoj sredini, u uslovima ravnoteže sa prirodom i u socijalno podnošljivim uslovima.

Reč je, dakle, o društveno-ekonomskom i kulturnom razvoju koji je **usklađen** sa uslovima, ograničenjima i kapacitetima (što uključuje princip racionalnosti) i kojim se ne **narušavaju** uslovi opstanka za buduće generacije (princip solidarnosti). Reč je, naime, o **humanom razvoju**, kao odgovoru na duboku i sveobuhvatnu krizu u kojoj se nalazi savremeno društvo.

Održivost podrazumeva više aspekata: **(1)** socijalna održivost-podrazumeva pravičnu raspodelu rezultata rada i smanjivanje jaza u stepenu razvijenosti između raznih

³ Savet Evrope i EU su 2007. g. potpisali Memorandum o razumevanju, kojim se ističu: zaštita ljudskih prava, vladavina prava, demokratska stabilnost, međukulturni dijalog i raznolikost kultura, obrazovanje, i društvena kohezija. Memorandumom se predviđa da se zajedno učestvuje u izgradnji **društva zasnovanog na znanju** i demokratske kulture u Evropi. Insistira se na intenzivnijoj primeni Bolonjske deklaracije kao i na razvoju obrazovnih mreža i razmeni studenata na svim nivoima.

⁴ **Ekološko znanje** je postalo deo sistema znanja i samim tim i sistema obrazovanja koje poseduje oblike znanja. Obrazovni sistem danas ne može više da funkcioniše bez afirmisanja ekoloških horizonata ukoliko želi da održi korak sa dinamikom savremenog sveta (Lošonc, A. i sar. 2014, str. 188-190, TREND 2014).

društvenih (i teritorijalnih) grupa; **(2)** ekonomska održivost-označava stabilan pozitivan ekonomski rast; **(3)** ekološko-prostorna održivost podrazumeva rast kojim se ne ugrožavaju tzv. ekološko-prostorni kapaciteti i pragovi; i **(4)** društveno-politička održivost, koja podrazumeva razvoj institucija u političkom sistemu, kao i visok stepen participacije najšire javnosti u pripremanju, donošenju i sprovođenju odluka.

Održivi razvoj označava, naime, **kvalitativni rast**, odnosno razvoj usklađen sa mogućnostima i uslovima.

Evropska Unija je još 2000.-te godine u Lisabonu usvojila strategiju razvoja poznatu kao **Lisabonska strategija**. U ovom dokumentu se ističu strateški ciljevi EU do 2010. godine, sa ambicijom da EU postane najkonkurentnija i najdinamičnija privreda na svetu, zasnovana na znanju, sposobna da ostvari održivi ekonomski rast, sa većim brojem i kvalitetnijim radnim mestima i jačom socijalnom kohezijom.

Globalna ekonomska-financijska kriza iz 2007. godine poremetila je planove i ozbiljno uzdrmala privredu EU, čiji oporavak je u toku.

„**Evropa 2020**“ u strategiji razvoja ističe **tri** međusobno povezana **prioriteta**: **(1)** održiv rast-koji podrazumeva promovisanje resursno efikasnije, zelene i konkurentnije ekonomije; **(2) pametan rast**, koji znači razvoj društva zasnovanog na znanju i inovacijama; **(3) inkluzivni rast**, koji podrazumeva ekonomiju sa visokom stopom zaposlenosti, koja doprinosi socijalnoj i teritorijalnoj koheziji.

Shodno tome, Evropska Komisija je odredila **sedam vodećih inicijativa** koje bi trebalo da podstaknu progres u okviru svake prioritetne teme: **(1)** „inovativna Unija“, što znači razvoj inovativnih ideja, koje mogu biti pretvorene u proizvode i usluge, koje će doprinostiti rastu i zapošljavanju; **(2)** „Digitalna agenda za Evropu“ treba da ubrza primenu interneta i stvori mogućnosti iskorišćavanja jedinstvenog tržišta EU; **(3)** „Mladost u pokretu“ odnosi se na poboljšanje performansi obrazovnog sistema i omogućavanje pristupa mladim ljudima tržištu radne snage; **(4)** „Resursno efikasna Evropa“ bi trebalo da promoviše energetske efikasnost, kao i da pruži podršku prelaska na obnovljive izvore energije; **(5)** „Industrijska politika za eru globalizacije“ odnosi se na poboljšanje poslovnog ambijenta, prvenstveno za mala i srednja preduzeća, kao i na podršku razvoju jake, održive i konkurentne industrije; **(6)** „Agenda za nove veštine i poslove“ u cilju modernizacije tržišta rada u smislu razvijanja novih veština i poslova, koje zahtevaju dinamične tehničko-tehnološke promene, sa ciljem bolje koordinacije ponude i tražnje radne snage, uključujući i mobilnost radne snage⁵; **(7)** „Evropska platforma protiv siromaštva“, kojom treba da se osigura socijalna i teritorijalna kohezija, odnosno da korist od ekonomskog rasta osete i siromašni slojevi stanovništva.

Ovi strateški ciljevi su međusobno povezani.

I drugi strateški dokument: „**Strategija EU za Dunavski region**“ je za nas takođe vrlo važan, jer ova Strategija predviđa da Dunavski region, u kome se nalazimo i mi, treba da postane jedan od najatraktivnijih u Evropi, u kome bi zemlje ovog regiona trebalo „da imaju bolje izgleda za visoko obrazovanje, zapošljavanje i prosperitet“.

Ova strategija ističe glavna pitanja koja će se rešavati u narednom periodu, kao što su: mobilnost, energija, životna sredina, rizici, socio-ekonomski problemi, bezbednost.

⁵ Osnovu značajnih promena koje donosi redefinisana strategija obrazovanja u EU čine dve velike grupe **veština** potrebnih na tržištu rada: (1) veštine u vezi sa prilagodavanjem na stalne promene i (2) veštine u vezi sa realnim potrebama konkretnih poslova.

Četiri stuba podržavaju navedena glavna pitanja: **(1)** Povezivanje; **(2)** Zaštita životne sredine; **(3)** Izgradnja prosperiteta u Dunavskom regionu, što podrazumeva razvoj društva znanja, kroz naučna istraživanja, obrazovanje i informacione tehnologije⁶; i **(4)** Jačanje Dunavskog regiona, gde se pre svega misli na jačanje institucionalnih kapaciteta.

Održivi razvoj je ne samo potreba već i nužnost izazvana dubokom globalnom svetskom **ekonomsko-finansijskom krizom**. Ekonomska i finansijska kriza koja je zavladała svetom posledica je, pre svega, fundamentalnih razvojnih strukturnih slabosti, koje su godinama bile prisutne u oblasti regulative i kontrole ekonomsko-finansijskih tokova.

Jedan od najdramatičnijih efekata sadašnje ekonomske krize je veliki broj firmi koje napuštaju biznis, što povratno znači veliki broj otpuštanja radnika, budući da čak i kompanije koje nisu toliko pogođene krizom najavljuju smanjenje svog poslovanja i broja zaposlenih da bi očuvale stabilnost osnovnog posla, dok ne dođe period novog privrednog rasta.

Jedno od rešenja, koje nudi savremena ekonomska teorija (Rodrik, 2005), nalazi se u vezi između dobrih institucija i investicija. Institucije, tj. obezbeđivanje podsticaja i sigurnosti investitorima, igraju, naime, odlučujuću ulogu.⁷ Generalno, ne postoji ekonomski rast bez investicija (ali efikasnih), a održivi ekonomski rast nije moguće ostvariti ako te investicije ne budu produktivne. Stoga treba uspostaviti sledeći uzročno-posledični lanac (Mijiyawa, 2008): investicije-rast produktivnosti-održivi ekonomski rast.

Ekonomski rast na bazi novih investicija treba da bude u funkciji povećanja konkurentnosti. To se može postići razvojem zasnovanom na znanju i inovacijama. **Znanje i inovacije** su, naime, naučni konkurentski faktor u globalnoj ekonomiji. Doprinos institucija visokog obrazovanja i tehnoloških istraživanja i inovacija su ključno u svemu tome.⁸

OBRAZOVANJE I ODRŽIVI RAZVOJ

Sistem obrazovanja je institucionalno uređen sistem koji podrazumeva sistematizovano učenje i prenošenje znanja, koje ima bitnu socijalnu, ekonomsku i kulturnu dimenziju. Obrazovanje, kao ključni faktor razvoja i konkurentnosti savremene privrede, igra suštinsku ulogu u društveno-ekonomskom razvoju privrede i društva.

⁶ Dunavska strategija ima 11 prioriteta u oblasti među kojima je i „Društvo znanja – razvoj društva znanja kroz istraživanje, obrazovanje i informaciono-komunikacione tehnologije“, koji zajednički koordiniraju Srbija i Slovačka. U okviru ovoga prioriteta pripremljen je detaljan plan implementacije, sa nosiocima aktivnosti, vremenskim okvirima i fazama. Principi su usmereni na težnju ka izvrsnosti (excellence) u regionu, komplementarnosti (complementarity) i umrežavanju (networking).

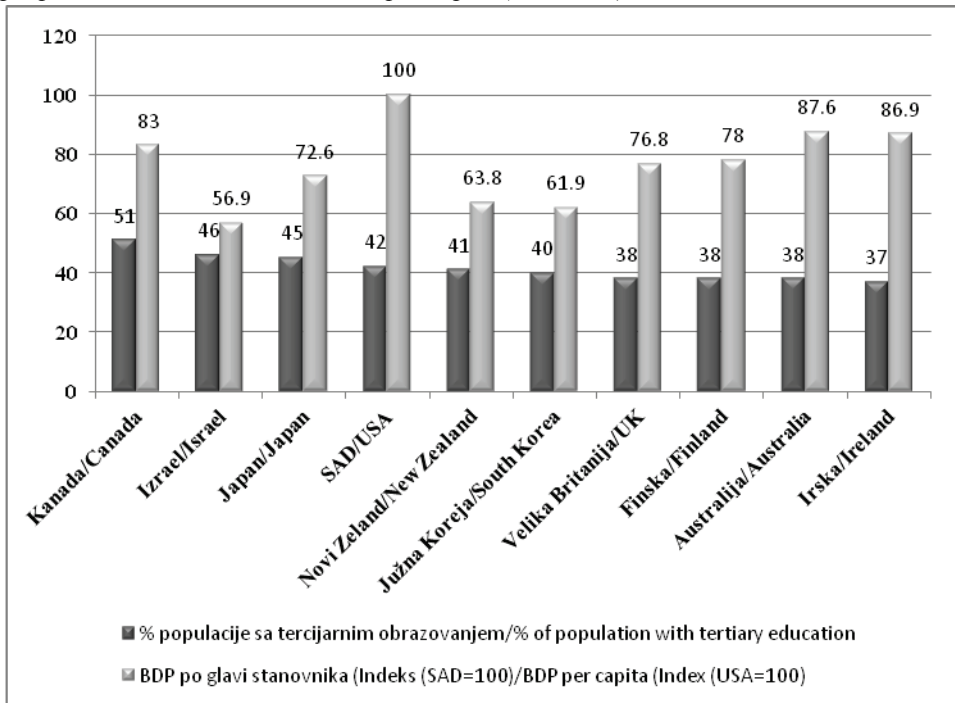
⁷ Reč je ekonomskoj, političkoj i pravnoj zaštiti investitora.

⁸ U većini evropskih zemalja su uspostavljena **tehnološka područja istraživanja**: energija (Biogoriva, TP Vetra, Elektrane sa nultom emisijom fosilnih goriva – ZEP, Obnovljivo grejanje – hlađenje, itd.), IKT, bio-ekonomija (Tehnološka platforma za uzgoj životinja na farmi i reprodukciju, Hrana za život, Bilje za budućnost, itd.), proizvodnja – procesi (Tehnološka platforma za građevinu, Tehnološka platforma za čelik, Tehnološka platforma za održive mineralne resurse, Tekstil i odeća budućnosti, Tehnološka platforma za snabdevanje vodom i sanitarnu potrebu, Održiva hemija, Napredni inženjerski materijali i tehnologije, Industrijska bezbednost ETP) i transport (prema: European commission, 2012).

Iskustvo razvijenih zemalja pokazuje da je obrazovanje direktno povezano sa ekonomskim razvojem. Naime, podaci govore, a pojedina istraživanja to potvrđuju, da je u prvoj deceniji 21. veka deset zemalja sa najvišim procentom visoko-obrazovanog stanovništva spadalo u red zemalja sa visokim dohotkom per capita (od 26 do 45 hiljada dolara, a u proseku 35.000 USA dolara).

Slika 1. Deset najobrazovanijih zemalja sveta – procenat visoko-obrazovanih u korelaciji sa ostvarenim BDP per capita (USA=100)

Figure 1. Ten most educated countries in the world – percentage of highly educated people in correlation with the GDP per capita (USA=100)

Izvor/Source: Sauter, B., Michael and Hess E. M. Alexsander (2012)

Kreiranje **evropske politike obrazovanja** EU je započela krajem 80-tih godina prošlog veka na osnovama uspešnih programa razmene i obrazovnih programa. Naime, radilo se o sledećem: Akcionoj shemi Evropske zajednice za podsticanje mobilnosti studenata (program Erasmus); Akcionom programu Lingua (sa ciljem unapređenja veština u upotrebi stranih jezika); Transevropskoj shemi za mobilnost studenata (Program Tempus), koji je pokrenut radi povezivanja univerziteta u Evropi i SAD, i radi

finansiranja zajedničkih naučno-istraživačkih projekata u velikom broju naučnih oblasti.⁹

Različite mere u okviru pomenutih programa obuhvatale su sledeće kategorije: fizičku i virtuelnu mobilnost, razvoj i mreža saradnje između visoko-obrazovnih ustanova, unapređenje nadležnosti u oblastima kulture i jezika, razvoj inovativnih delatnosti primenom pilot projekata i poboljšanje uporednih kriterijuma.

Mnogobrojni su **ciljevi obrazovne politike EU**, od kojih izdvajamo sledeće: **(1)** Pružanje doprinosa kvalitetnom, opštem, visokom i profesionalnom obrazovanju; **(2)** Unapređenje sveobuhvatnog pristupa obrazovanju i **(3)** Dostizanje najvećeg nivoa znanja u EU putem stalnog usavršavanja, odnosno doživotnog učenja.

U kreiranju i oblikovanju obrazovne politike Evropska Unija primenjuje sledeće **instrumente**: **(1)** Smernice (tj. uputstva), koje su danas, kao instrument usaglašavanja, isključivo ograničene na priznavanje i usaglašavanje profesionalnih diploma, kao i na koordinaciju pravnih i administrativnih propisa zemalja EU; **(2)** Višegodišnji akcioni programi, koji su usredsređeni na podršku i dopunu nacionalnih obrazovnih politika članica EU, razmenu informacija, na konkretna iskustva članica i na umrežavanje nacionalnih projekata.

Evropska komisija ima zadatak da podržava napore i pokreće inicijative iz oblasti obrazovne politike. Komisija to čini na sledeći način: Unapređenje saradnje sa faktorima odlučivanja iz zemalja članica sa ciljem razvoja nacionalnih politika visokog obrazovanja; Aktivnim podržavanjem principa Bolonjske deklaracije i međuvladinog dijaloga koji je usmeren na pokretanje reformi visokog obrazovanja, što treba da dovede do uspostavljanja Evropskog prostora visokog obrazovanja (European Higher Education Area); Podsticanjem razmene iskustava iz konkretnih primera kvalitetne upravljačke prakse; Razvojem programa Erasmus koji je prvenstveno usmeren na finansijsko podržavanje zapošljavanja mladih i/ili studiranja u inostranstvu; Pokretanjem brojnih evropskih programa koji su usredsređeni na podsticanje saradnje u oblasti visokog obrazovanja sa zemljama van EU, uključujući programe Tempus i Erasmus Mundus; Pokretanjem specifičnih i relevantnih istraživanja prikupljanjem, analizom i obradom podataka o stanju visokog obrazovanja u zemljama širom Evrope.

Evropska komisija je (septembra 2011.) usvojila **Agendu o modernizaciji evropskog sistema visokog obrazovanja**, sa ciljem da podrži neophodne reforme u članicama EU. Agendom se ističu najznačajnija područja u kojima bi trebalo sprovesti reforme. Radi se o sledećim ciljevima: Rast broja visokoobrazovanih građana¹⁰, uključujući i privlačenje studenata iz inostranstva; Rast procenta prolaznosti kurseva; Unapređenje kvaliteta i značaja nastavnog i istraživačkog iskustva; Usklađivanje sadržaja nastavnih procesa sa ličnim afinitetima i stvarnim potrebama tržišta rada EU; Obezbeđivanje većih mogućnosti studentima da steknu dodatne veštine studiranjem i pohađanjem obuke u inostranstvu kao i podsticanje međunarodne saradnje u jačanju

⁹ Od 1995. g. došlo je do reorganizacije i integracije pomenutih programa u jedinstven program Socrates. Ovaj program je 1999. g. zamenjen prvo Programom Socrates II, potom Programom za doživotno učenje 2007-2013 (Lifelong Learning Programme 2007-2013).

¹⁰ U tom kontekstu postignut je dogovor da bi do 2020. godine 40% mladih (od 30-34 godine starosti) trebalo da završi fakultet. Tekst Agende dostupan je na internet adresi: http://ec.europa.eu/education/higher-education/agenda_en.htm.

dostignuća visokog obrazovanja; Kontinuirano obučavanje većeg broja istraživača koji će doprineti budućem razvoju privrednih delatnosti u EU; Jačanje tzv. trougla znanja, koji povezuje obrazovanje sa istraživanjem i preduzetništvom; Kreiranje delotvornih sistema upravljanja i mehanizama finansiranja visokog obrazovanja sa ciljem ulaganja u kvalitetno obrazovanje koje će odgovarati realnim potrebama tržišta rada EU.

Najveći program EU koji se odnosi na razvoj istraživanja i inovacija za period od 2014-2020 je „**Horizont 2020**“. Cilj ovoga programa je da podstiče i podržava saradnju i zajednički rad univerziteta, istraživačkih centara, privatnih i javnih kompanija na različitim istraživačkim i inovativnim delatnostima.¹¹ Kroz ovaj program podstiče se, naime, partnerska saradnja različitih institucija iz zemalja EU i potencijalnih članica. Krajnji cilj je obezbeđenje globalne konkurentnosti EU, i zemalja članica (i potencijalnih članica).

Spajanjem istraživanja i inovacija „Horizont 2020“ omogućava realizaciju projekata saradnje univerziteta i okruženja, putem stavljanja naglaska na izvrsnost u nauci, industrijsko liderstvo i rešavanje društvenih izazova. Cilj je da evropska nauka bude na svetskom nivou, da se uklone barijere za inovacije i da se olakša zajednički rad javnog i privatnog sektora na kreiranju i realizaciji inovacija. Ovaj program, u odnosu na prethodne programe, omogućava jednostavnije apliciranje i učestvovanje u projektima, sa mnogo manje birokratije i jasnim fokusom na krajnje ciljeve.

„Horizont 2020“ raspolaže sa budžetom od oko 80 milijardi dolara raspoloživih u periodu od 2014-2020. godine. Veliki deo budžeta (17 mlrd.) namenjen je liderstvu u industriji, odnosno malim i srednjim preduzećima, sa ciljem da se ubrza komercijalizacija i širenje inovacija, kao i da se skрати vreme potrebno da nastala ideja dođe do tržišta. Izvrsnost u nauci podrazumeva ulaganje u naučne programe s ciljem da EU nastoji da razvije, privuče i zadrži istraživačke talente i da im obezbedi pristup potrebnoj infrastrukturi. Sredstva su, takođe, namenjena savremenim društvenim izazovima kao što su: zdravlje (demografske promene i blagostanje), hrana (održiva poljoprivreda i šumarstvo, pomorska istraživanja i „bio-privreda“), energija (sigurna, čista i efikasna), transport („pametna“, ekološki i integrisani), klima, društvo i bezbednost. Evropski institut za inovacije i tehnologiju će finansirati postojeće zajednice znanja i inovacija – samostalna pravna lica koja okupljaju partnere iz svih delova lanca inovacija. „Euroatom program“ podrazumeva jači fokus na nuklearnoj sigurnosti i treninzima.

Savremeni trendovi u visokom obrazovanju su mnogobrojni: preduzetnička aktivnost univerziteta¹² (kreiranje tehnoloških parkova, formiranje „spin-off“ preduzeća, patentiranje i licenciranje, ugovorna istraživanja, kursevi i obuke, part-time programi obrazovanja za odrasle, profesionalni masteri i masteri za potrebe poslodavca, konsultantske odluke, blok grantovi za istraživanja, publikovanje rezultata istraživanja, obrazovanje visoko kvalifikovanih kadrova; studiranje na daljinu („distance learning“) i elektronsko učenje („e-learning“); kombinovano učenje (mogućnost učenja u zajedničkom prostoru-amfiteatar, laboratorija i na daljinu-samostalno usvajanje

¹¹ Evropska unija je još tokom prethodne decenije postala svesna činjenice da zajednički rad univerziteta i kompanija pomera postojeće granice i stvara nova znanja i da upravo ovakva **partnerstva** predstavljaju najmoćniji mehanizam za stvaranje inovacija, kao i celokupni održivi rast.

¹² Milanović, N. i sar, 2014, str. 42-45 (TREND 2014).

određenih tematskih celina, priprema za konkretne časove i utvrđivanje gradiva); mešovito učenje (kroz korišćenje novih informaciono-komunikacionih tehnologija (upotreba društvenih medija u obrazovne svrhe-poput veb-sajtova za društveno umrežavanje, vikija i blogova, primena interneta, kao i upotreba savremenih alata za učenje – kao što su društvene mreže Fejsbuk, Flickr, Ajtjuns, LinkedIn, Tviter, Jutjub, Blog); primena softverskih alata u procesu edukacije (kao napr. Project Management softver); proces internacionalizacije visokog obrazovanja (o čemu govori Tempus projekat „Sipus“).¹³

STANJE U SRBIJI

Srbija je formalno trasirala svoj budući razvoj mnoštvom strategija koje su najšire usvojene na sektorskom planu, da bi se tek 2005. godine pristupilo projektu izrade „Nacionalne strategije održivog razvoja“, koja je trebalo da bude „krovnna“ strategija za sve ostale. Na tome se, na žalost, stalo. To pokazuje, s druge strane, da se teorija i praksa koncepta održivog razvoja kod nas teško i sporo probija. Tome doprinose i pogubne posledice savremene ekonomske krize.

U izveštaju Evropske Komisije za 2012. godinu¹⁴, u oblasti obrazovanja, beleži se slab napredak. U izveštaju se naglašava da finansijski i ljudski resursi nadležnog Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kao i primena neophodnih reformi u obrazovanju **nisu na zadovoljavajućem nivou**. Dalje se navodi da je neophodno jačati kapacitete finansijskog menadžmenta i kontrole u svim evropskim programima u kojima učestvuje i Srbija. Beleži se, dalje, i ograničen napredak u realizaciji Nacionalnog okvira kvalifikacija u oblasti višeg i visokog obrazovanja. Uočava se i da je neophodno modernizovati i sprovesti dalje reforme u domaćem sistemu stručnog obrazovanja i obuke, uključujući i uvođenje novih nastavnih planova i programa koji bi konačno odgovarali stvarnim potrebama tržišta rada.

Uprkos činjenici da ljudski resursi predstavljaju najznačajniji potencijal Srbije, ponuda na domaćem tržištu rada ne odgovara potrebama privrede i društva.¹⁵ Proizilazi da, za razliku od stanja u EU, obrazovni sistem Srbije **nije okrenut potrebama privrede i društva**.¹⁶ Naime, domaći obrazovni sistem ne figuriše kao pokretač i kreator kadrova koji bi sa lakoćom našli mesto u domaćoj i međunarodnoj podeli rada. Obrazovni profil se, naime, određuje daleko od potreba privrede, dok se odluke o njihovoj promeni donose sporo i još sporije sprovode.

¹³ Vesković, M. i sar., 2014, str. 17-20. Konzorcijum projekta „Sipus“ čini 16 institucija (11 iz Republike Srbije i 5 iz EU, TREND 2014).

¹⁴ European Commission, The Higher Education Modernisation Agenda (tekst Agende dostupan je na internet adresi: http://ec.europa.eu/education/higher-education/agenda_en.htm).

¹⁵ Rezultati istraživanja u okviru Tempus projekta „Careers“ pokazuju da većina poslodavaca u Srbiji smatra da našim diplomiranim studentima „nedostaje sposobnost preuzimanja inicijative, sposobnost kritičnog mišljenja i sposobnost donošenja odluka“. S druge strane, studentska praksa je retkost u našim kompanijama.

¹⁶ Problem je, međutim, što je više od 50 odsto mladih u Srbiji nezaposleno. Najgora posledica dugog statusa nezaposlenih, što se dešava, jeste to da ova lica gube deo stečenog znanja, ne stiču nova, gube samopouzdanje, pa i samopoštovanje, što sve rezultira u urušavanju ljudskog kapitala.

Godine 2012. doneta je **Strategija razvoja obrazovanja** u Srbiji kojom se predviđa da do 2020. godine srednje obrazovanje postane obavezno, kao i da se dostigne nivo od 38,5% visokoobrazovanog stanovništva (premda zvanični statistički podaci pokazuju da u Srbiji ima oko tek 6,5% fakultetski obrazovanih). Strategija ističe ambiciozan cilj po kome Srbija treba da postane „inovativna zemlja u kojoj naučnici dostižu evropske standarde...“. Predviđa se i nagrađivanje nastavnika sa ciljem poboljšanja dostupnosti i kvaliteta obrazovanja, ali i dostizanja evropskih standarda u ovoj oblasti. Pored toga, ističe se da je neophodno uspostaviti mehanizme rasta uticaja privrede (privatnog i javnog sektora) u procesu odlučivanja o potrebnim obrazovnim profilima. Da li je sve to realno, s obzirom na dubinu i dužinu krize u Srbiji?

Sistem visokog obrazovanja u Srbiji suočen je sa mnogim **problemima i izazovima**, posebno sa **ograničenjima u materijalnim i finansijskom pogledu**, jer se izdvajaju relativno simbolična sredstva za obrazovanje i nauku (problem finansijske nesigurnosti). Stoga se najslabije tačke Strategije odnose na realnost i mogućnost ostvarenja postavljenih ciljeva, kao i na mogućnost zapošljavanja visokoobrazovanih kadrova u Srbiji.

Izdvajanja iz budžeta za nauku u 2012. godini su bila 0,36% BDP i samo su neznatno uvećana u odnosu na 2011. godinu (0,35% BDP) i znatno su niža od sredstava koja su predviđena Strategijom naučnog i tehnološkog razvoja, gde je planirano da izdvajanja budu na nivou od 0,60% BDP. U oblasti unapređenja kapaciteta ljudskih resursa podrška koju su istraživači ostvarili kroz dodatno finansiranje u 2012. godini bila je značajno manja nego u 2011. godini. Redukovan je, u značajnoj meri, obim finansiranja časopisa, monografija, naučnih skupova, učešća na skupovima u inostranstvu i finansiranje studijskih boravaka. Sve je to dovelo do relativnog pada našeg rejtinga.¹⁷

Pored toga, u Srbiji je sve izraženiji **demografski problem**. Naime, svake godine broj stanovnika Republike Srbije je manji za preko 30.000 ljudi. Demografska krivulja, koja je 80-tih godina prošlog veka krenula na dole prvo u Vojvodini, a devedesetih se proširila na celu Srbiju, nije prestala da se spušta. Prema nekim procenama, 2050. godine Srbija će imati samo oko 5,5 miliona stanovnika. To je zabrinjavajući trend, koji ima i koji će imati dalekosežne negativne efekte i po obrazovanje.¹⁸

Pored toga, **nedovoljna je institucionalna podrška**. Naime, pored Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja o obrazovanju i nauči se staraju: KONUS (Konferencija univerziteta Srbije), Nacionalni savet za visoko obrazovanje, Nacionalni savet za naučni i tehnološki razvoj, Odbor za akreditaciju naučno-istraživačkih

¹⁷ U indeksnoj bazi GCI (Global Competitiveness Index 2011 – 2012 prati 142 zemlje) Srbija zauzima 96. mesto. Ukupni indeks kompetencije formira se na osnovu više od 200 različitih indikatora. Tako na primer, po kvalitetu obrazovnog sistema Srbija zauzima 111 mesto; po kvalitetu obrazovanja 106 mesto; po efikasnosti u korišćenju talenata 125 mesto; po „odlivu mozgova“ 141 mesto; po transferu tehnologije 123 mesto; po broju prijavljenih patenata na milion stanovnika 119 mesto; po kapacitetu za inovacije 120 mesto. Tokom prethodnih nekoliko godina naš rejting je padao i pada, pod uticajem ekonomske krize (prema: Vlada R. Srbije, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Izveštaj o stanju nauke u Srbiji za 2012. godinu sa predlozima i sugestijama za narednu godinu, Beograd, 2013. str. 9).

¹⁸ Zbog sve manjeg broja dece u Srbiji smanjivaće se i potražnja za visokim obrazovanjem. U 2014. godini predviđa se da će biti 60.000 dece, a na fakultetima i visokim školama ima mesta za 65.000 bruceša. Znači i da cela generacija dobije indeks, opet će biti 5.000 mesta višak (Prema: „Politika“, Beograd, 28.III 2014, str. 08).

organizacija, Komisija za sticanje naučnih zvanja, Matični naučni odbori, Centri izuzetne vrednosti, Jedinica za upravljanje projektima, Centar za promociju nauke, idr. Svi oni imaju promenljive rezultate, što zbog finansijskih, što zbog kadrovskih i organizacionih problema.

Ozbiljan problem predstavlja i **primena Bolonjske deklaracije**, koja, po mnogim autorima, ostavlja negativne efekte na kvalitet visokog obrazovanja, zbog čega su, takođe, nužne **duboke reforme celokupnog sistema obrazovanja**. Iz humboltovskog sistema studiranja (simbioze predavanja-učenja-istraživanja), kada su studije bile temeljnije, kroz sistem ozvaničen bolonjskom reformom, otišlo se u krajnost-apsurdno lakog sticanja visokoškolskih diploma.¹⁹

ZAKLJUČCI, POUKE I PORUKE

„Društvo zasnovano na znanju“ ili „postindustrijsko društvo“ dovelo je u fokus interesovanja preispitivanje odnosa između razvoja i obrazovanja. Nužne su i potrebne, naime, **reforme obrazovanja** u pravcu izgradnje sistema **obrazovanja za održivi razvoj**. Obrazovanje se, naime, danas može smatrati faktorom održivog privrednog i društvenog razvoja. Univerziteti se danas, zbog svoje sposobnosti generisanja novih znanja i veština, sve više vide kao ključni faktor u jačanju konkurentnosti privrede na svetskom nivou.

Ključna pouka koja proističe iz savremene teorije društvenog razvoja jeste da postoje bitne direktne i indirektno veze između izgradnje ljudskih kapaciteta, odnosno humanog kapitala, dinamike tehnoloških promena (odnosno ekonomskog rasta), zaposlenosti i dohotka, kao i poboljšanja uslova života. Drugim rečima, postoji čvrsta veza između tehnološkog progressa i humanog razvoja. U uslovima ekonomske krize i neizvesne tržišne situacije znanje postaje sve značajniji resurs. Pri tom je nauka temelj obrazovanja na svim nivoima.

Današnja praksa sticanja i razvoja znanja zahteva temeljno redizajniranje procesa učenja i obrazovanja, u skladu sa novim tehnološkim, ekonomskim i kulturnim obrascima privređivanja i života, ali pre svega u pravcu održivosti modela koji je prepoznat kao ekonomija zasnovana na znanju.

Visoko obrazovanje, u sadejstvu sa istraživanjem i razvojem, treba da ima suštinsku ulogu u ličnom razvoju i održivom razvoju društva, jer bi trebalo da obezbeđuje, pre svega, kvalifikovane i kompetentne kadrove. Istovremeno, ono treba da implicira potrebu za kreiranjem novih poslova.

Iskustvo EU pokazuje da nacionalni sistemi visokog obrazovanja u zemljama EU moraju efektivno da se prilagođavaju zahtevima **ekonomije znanja**, kako zemlja ne bi izgubila globalnu konkurentnost u obrazovanju, istraživanju i inovacijama.²⁰

¹⁹ Noam Čomski, lingvista, jedan od vodećih svetskih intelektualaca, smatra da je studiranje, uz „standardno testiranje“, koje karakteriše bolonjsko visoko obrazovanje, ustvari „napad na humanizam i kritičko mišljenje u obrazovanju“. Čomski smatra da „testovi obezumljuju“. Učenje samo za ispit, upravo je suprotno ideji obrazovanja, smatra Čomski. S druge strane, napad na besplatno školovanje, zapravo je napad na smisao socijalne zaštite, što se svodi na omalovažavanje samog humaniteta, same suštine ljudskosti, ističe Čomski („Danas“, Beograd, 11. IV 2014, str. 16).

²⁰ **Evropski sistem visokog obrazovanja** negovao je, tradicionalno, internacionalni, zapravo kosmopolitski karakter znanja. Podsećamo da je znanje nastalo unutar zapadno-evropskog kulturnog modela. Univerzitet se

Evropska strategija rasta do 2020. godine ističe **politiku obrazovanja** kao najznačajniju oblast u kojoj se ukazuje na značaj saradnje između EU i njenih članica (i potencijalnih članica), kao i na pozitivan uticaj na otvaranje novih radnih mesta i održivi razvoj.

Politika obrazovanja EU Agendom (iz 2011) isključivo se definiše kao integralni deo Evropske strategije zapošljavanja, dok se podsticanje doživotnog učenja i poboljšanje kvaliteta obrazovnih sistema svrstavaju u smernice obrazovne politike EU.

Reforma obrazovne politike EU, kao sastavni deo Evropske strategije zapošljavanja, usmerena je ka povećanju broja visokoobrazovanog stanovništva, poboljšanju kvaliteta nastavnog procesa, ali i ka maksimiziranju direktnih učinaka obrazovnog sistema na razvoj privrede EU. Da bi se neutralisali efekti finansijske krize insistira se na utvrđivanju prioriternih oblasti u kojima bi članice Unije trebalo da intenziviraju napore kako bi ostvarile ciljeve i modernizovale svoje politike. Predlozima **Agende o reformi evropske politike obrazovanja** obuhvaćeno je višedimenzionalno rangiranje evropskih univerziteta.

Politika Evropske Unije u **oblasti naučno-istraživačkih i inovativnih aktivnosti** ima za svoj cilj jačanje naučnih i tehnoloških osnova održive ekonomije, kako bi privreda celokupne EU bila što konkurentnija na svetskom nivou. Iz ovog razloga EU je kao tri prioriteta zadatka postavila nauku, istraživanje i tehnološki razvoj. Da bi ostvarila ove zadatke EU u svim državama članicama, kao i potencijalnim članicama, podstiče **saradnju i zajednički rad** univerziteta, istraživačkih centara, privatnih i javnih kompanija na različitim istraživačkim i inovativnim delatnostima.

Podrška obrazovnom, naučno-istraživačkom i istraživačko-razvojnom radu, inovacijama i inovacionim aktivnostima ključ je strategije koju je Savet Evrope usvojio u Lisabonu 2000. godine, s ciljem da EU postane dinamična ekonomija zasnovana na znanju, konkurentnosti, sa održivim ekonomskim rastom i većim brojem radnih mesta. Istovremeno, Savet Evrope je uputio apel da zemlje članice EU povećaju izdvajanja za istraživanje i razvoj na 3% BDP. **Horizont 2020** ističe, kao jedan od osnovnih preduslova za dalji razvoj i napredak, povećanje ulaganja u istraživanje i inovacije.

Navedeni procesi, promene i reforme koje se dešavaju u EU treba da **budu putokaz, podsticaj i uzor** za naše prilagođavanje i reforme, koji su nam potrebni u svim segmentima društva, posebno u oblasti visokog obrazovanja i univerziteta. Na žalost, u Srbiji je ostvaren mali napredak u oblasti obrazovanja. Ovo se odnosi i na simbolične domete nacionalne obrazovne politike. **Neophodno** je da nacionalne prioritete u domenu obrazovanja, nauke i tehnološkog razvoja prati konstantno povećanje izdvajanja iz budžeta. Intenziviranje međunarodnih projekata je jedan od najvažnijih prioriteta u narednom periodu. U narednom periodu treba, takođe, posvetiti pažnju daljem unapređenju **kvaliteta** obrazovnog i naučno-istraživačkog rada.

danas, međutim, nalazi **između tradicionalnog i tržišnog razmišljanja**. Za razliku od tradicionalnog pristupa, koji podrazumeva da se univerziteti bave obrazovnim i istraživačkim radom, obezbeđujući profesionalno obrazovanje mladih koji se integrišu u društvenu zajednicu, danas su sva ta načela dovedena u pitanje. Moderan pristup ističe da bi univerziteti trebalo, bez iche pomoći, da se takmiče sa konkurencijom na globalnom tržištu obrazovanja, gde im nije zagarantovan opstanak. Kojim god putem da krenu biće im teško da sačuvaju identitet, jer se suočavaju sa globalnim promenama, smatra Viktor Peres Dijaz, član Američke akademije nauka („Danas“, 16, XII 2013, str. 5).

Glavna pouka iz analize date u ovom radu je neophodnost razvoja, kao i razvoj visokog obrazovanja i razvoj univerziteta. Održivi razvoj bi trebalo da bude ključna odrednica reformi našeg univerziteta, koje su uslov ne samo razvoja već i njegovog opstanka.

Nužno je, dakle, **strateško promišljanje** kada je reč o mestu, ulozi, reformama i razvoju univerziteta i visokog obrazovanja u Republici Srbiji.

Do(sadašnji) razvoj našeg univerziteta se nije zasnivao (uz časne izuzetke) na principima i filozofiji održivog razvoja, već naprotiv, taj razvoj je praćen stihijnošću, neorganizovanošću,²¹ „odlivom mozgova“, nelojalnom konkurencijom, korupcijom, neefikasnim studiranjem, dominacijom ličnih, grupnih, partijskih, „tajkunskih“ i drugih interesa nad društvenim, tj. nacionalnim interesima. Kriza društva (ekonomska, ekološka, politička, moralna, kriza ideologije, demografska, duhovna kriza) imala je i ima za posledicu i krizu univerziteta.

Zato su nam potrebne duboke i sveobuhvatne **reforme** celokupnog društva, pa i univerziteta. Tim reformama treba izgraditi prvo institucije. Dve su ključne institucije društva, i kada je o univerzitetu reč-tržište i država, koje moraju doživeti radikalne promene.

Potrebno nam je **uređeno tržište** visokog obrazovanja, u kome će dominirati zdrava konkurencija, ali i partnerstvo. Potrebna nam je **moderna i efikasna država**, sa kompetentnim, stručnim (ne samo partijskim) kadrovima. Potrebna nam je država koja kreira „čvrsta pravila igre“ i kontroliše njihovo sprovođenje. Država sa stabilnim, efikasnim i predvidivim finansijama,²² koja će podsticati, stimulisati i podržavati, a ne kočiti i ometati razvoj. Država sa stabilnim političkim sistemom, i efikasnim pravosudnim institucijama.

Potrebna nam je **integrisani univerzitet**, u kome dominira zajedništvo, povezivanje, koordinacija, efikasna organizacija, timski rad, integracioni a ne dezintegracioni procesi.

I na kraju, ali ne i po značaju, potrebna nam je „tranzicija u glavama“, po nizu pitanja, i nama iz državnih i onim iz privatnih univerziteta.

Sve su to elementi **održivog razvoja Univerziteta**, kome treba da težimo, po ugledu na razvijene zemlje EU, koje su svoj put trasirale navedenim i drugim strateškim dokumentima. Cilj održivog razvoja Univerziteta treba da bude izgradnja identiteta, tj. njegove prepoznatljivosti, profilisanosti, kao značajnog faktora njegove konkurentnosti.

LITERATURA

1. Barzun, J. (2003): Od osvita do dekadencije, 500 godina Zapadne kulture (od 1.500 do danas), Masmedia, Zagreb;
2. Bok, D (2005): Univerzitet na tržištu, Klio, Beograd.

²¹ Neplanski, anarhični „razvoj“ doveo je do konglomerata različitih struka, disciplina, studijskih programa (na državnim i privatnim univerzitetima) koje su vrlo često u potpunosti dezorganizovane i fragmentizovane, sa mnoštvom paralelizama i neracionalnosti.

²² Mada nedovoljno finansirana nauka Srbije pokazuje vidljiv porast međunarodne konkurentnosti, što govori da obrazovanje i nauka imaju potencijal da podstaknu širi nacionalni preporod. Uspesi naših naučnika važan su činilac nacionalnog identiteta. Sa pravom smo ponosni na postignuća naših velikana kao što je Tesla, Pupin i Milanković.

3. Božić, M., Božić-Miljković, Ivana (2012): *Obrazovanje stanovništva i ekonomska konkurentnost*, Stanovništvo i razvoj, IDN, Beograd, str. 298-310.
4. David, J. B. (1986): *Uloga znanstvenika u društvu*, Školska knjiga, Zagreb.
5. Đukić, P. (2013): *Društvo i ekonomija znanja i obrazovanje za održivi razvoj*, Obrazovanje i razvoj, IDN, Beograd, str. 69-78.
6. Erikson, E. H. (2008): *Identitet i životni ciklusi*, Zavod za udžbenike, Beograd.
7. *Europe 2020* (2010): *A European strategy for smart sustainable and inclusive growth*, European Commission.
8. European Commission: *CORDIS*, http://cordis.europa.eu/technology_platforms/ (pristupljeno 25.01.2014).
9. *Evropojmovnik* (2005): Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
10. Filipović, M., Vujošević, M., urednici (2007): *Nova generacija evropskih dokumenata*, Ekonomski fakultet, Beograd.
11. Galbrajt, DŽ., K. (1997): *Dobro društvo: humani raspored*, P. S. Grmeč, Beograd.
12. Giddens, A. (2009): *Evropa u globalnom dobu*, Klio, Beograd.
13. Golubović, Nataša (2007): *Društveni kapital, ekonomski pristup*, Punta, Niš.
14. Goodstein S. Eban (2009): *Ekonomika i okoliš*, MATE, Zagreb.
15. Hargan, J. (2009): *Kraj znanosti, Jesenski Turk*, Zagreb.
16. Harris, J (2009): *Ekonomija životne sredine i prirodnih resursa – savremeni pristup*, Datastatus, Beograd.
17. Hase, H., Rolf, Šnajder Herman i Klaus Vajgelt (2005): *Leksikon socijalne tržišne privrede*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd.
18. Kameron, R., Nil., L. (2011): *Kratka ekonomska istorija sveta*, Službeni glasnik, Beograd.
19. Mijiyawa, A. G. (2008): *Sustained Economic Growth: Do Institutions Matter and Which One Prevails?*, *Cato Journal*, 28, pp. 385-420.
20. Mojsi Dominik (2012): *Geopolitika emocija*, Klio, Beograd.
21. *Nacionalna strategija održivog razvoja*, Službeni glasnik RS, Beograd, br. 55/05.
22. Niče, F. (1997): *Budućnost obrazovnih institucija*, IK Zoran Stojanović, Sremski Karlovci.
23. Nussbaum, Marta (2012): *Ne za profit – zašto je demokratiji potreba humanistika*, Fabrika knjiga, Beograd.
24. *Obrazovanje i razvoj*, zbornik radova, IDN, Beograd, 2013.
25. *Obrazovanje i univerzitet*, zbornik radova (2012): Filozofski fakultet – Centar za sociološka istraživanja, Niš.
26. *Obrazovna struktura Srbije na niskim granama*, 2011, FoNet, 14. novembar.
27. Pejanović, R. (2011): *O agrarnim krizama*, *Letopis naučnih radova*, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, br. 1/2011, str. 5-16.
28. Pejanović, R. (2012): *Reforme obrazovanja , Novo tržište rada i mesto agroekonomiste*, *Agroekonomika*, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, br. 53-54, str. 7-19.
29. Pejanović, R., Tomaš-Simin Mirela (2014): *Održivi razvoj u strateškim dokumentima EU*, *TREND 2014*, Univerzitet i FTN, Novi Sad, str. 132-135.
30. Radević, Dragana (2010): *Preduzetnički univerzitet*, *Nauka i tehnologija*, CANU, Podgorica, str. 293-307.

31. Razvojni potencijal visokog obrazovanja, XX skup TRENĐ 2014, Univerzitet i FTN, Novi Sad, Kopaonik (24-27. II 2014).
32. Rend, Ajn (2003): Veličanstveni izvor, Stilos, Novi Sad.
33. Rodrick, D., Growth Strategies (2005), in: Aghion, P. and Durlaf, S. N. (eds), Handbook of Economic Growth, volume 1A, North-Holland, Amsterdam, 967.1012.
34. Sauter B. Michael and Hess E. M. Alexander (2012): The Most Educated Countries in the World./24/7 Wall St-Mon. Sep. 24, 2012.
35. Sen, A. (2002): Razvoj kao sloboda, Filip Višnjjić, Beograd.
36. Stošić, Biljana (2006): Menadžment inovacija u ekonomiji baziranoj na znanju, Menadžment, FON, Beograd, br. 41.
37. Strategija Evropske unije za Dunavski region, Evropska Komisija, Beograd, 2010.
38. Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2012 (Službeni glasnik RS 107/12).
39. Vesković, M. i sar. (2014): Kvalitet procena internacionalizacije na univerzitetima u Srbiji, TRENĐ 2014, Univerzitet i FTN, Novi Sad, Novi Sad, str. 17-19.
40. Vidaković, M. (2011): Permanentno obrazovanje u organizacijama kao intelektualni kapital društva, Udruženje „Tehnologija i društvo“, Beograd.
41. Vukotić, V. (2012): Antropologija stvaranja, UDG, Podgorica.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

by
Radovan Pejanović

SUMMARY

The author discusses the relationship between the concept of sustainable development and higher education systems. The concept of sustainable development is the answer to the multiple and comprehensive crisis in which was found a modern society. The higher education system should be designed exactly in terms of sustainable development, and in support of this become more assures theory and practice of the European Union, especially its strategic documents. That is, in the opinion of the author, a guideline for reforms in Republic of Serbia.

Key words: sustainable development, higher education, university, strategies, reforms, the European Union, the Republic of Serbia.

Primljeno: 20.06. 2014.

Prihvaćeno: 11.07. 2014.